

Шмуратко Я. А.
аспірант кафедри банківської справи
Одеського національного економічного університету

Shmuratko Y. A.
Postgraduate Student of Banking Department
Odessa Nationality Economy University

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ УПРАВЛІННЯ ОПЕРАЦІЙНИМИ РИЗИКАМИ БАНКІВ НА РИНКУ ПОХІДНИХ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ

SCIENTIFIC APPROACHES TO THE METHODOLOGY FORMATION OF OPERATIONAL BANK RISKS ADMINISTRATION AT THE MARKET OF DERIVATIVE FINANCIAL INSTRUMENTS

Анотація. У статті розглянуто науково-методичні підходи до формування ефективної системи управління операційними ризиками банків при здійсненні операцій з похідними фінансовими інструментами. Класифіковано види операційних ризиків, які притаманні банківським операціям з деривативами. Запропоновано складові методики управління операційними ризиками: визначено основні завдання управління, функції та принципи організації, основні методи оцінки операційних ризиків. Розкрито підходи до визначення ефективності використаної системи управлінських рішень керівництва банку щодо ідентифікації та оцінки операційних ризиків банків при здійсненні операцій з похідними фінансовими інструментами. Запропоновано відображення показників, що характеризують наявність та можливий рівень операційних ризиків, у технологічних картах бізнесі-процесів та у відповідних формах звітності банків.

Ключові слова: ринок, банк, криза, управління, операційний ризик, похідні фінансові інструменти, методика.

Вступ та постановка проблеми. Стрімкий розвиток інформаційних та комунікаційних технологій на фінансовому ринку призвів до виникнення інноваційних фінансових продуктів, специфічні умови функціонування яких почали формувати нові тенденції, які прямо чи опосередковано впливали на розвиток діяльності банків.

Банки в умовах посилення конкурентної боротьби на фінансових ринках, допускаючи у своїй традиційній діяльності високі ризики, для захисту від них починають використовувати похідні фінансові інструменти. Але, як з'ясувалося потім, цим інструментам теж властиві свої, специфічні ризики, визначення рівня яких при відсутності ефективних методів регулювання нових продуктів є досить складним завданням. Одним із таких ризиків є операційний. Його виникнення пов'язано зі зростанням обсягів операцій банків з деривативами, складність яких є причинами помилок персоналу, а також є результатом технологічних помилок, збоїв у роботі комп'ютерного обладнання.

Зазначене призвело до необхідності виокремлення операційних ризиків у окрему категорію ризиків сучасного банку, а їх природа, сутність та особливості, які притаманні похідним фінансовим інструментам призвели до необхідності формування методологічних засад щодо їх управління, що підтверджує актуальність пропонуємого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних та практичних проблем управління операційними ризиками присвячена велика кількість наукових праць. Вагомий внесок у розробку теоретико-методологічних засад управління банківськими операційними ризиками зробили дослідження іноземних та вітчизняних науковців, серед яких праці С. Дмитрова [1], І. Ларіонової [2], О. Лаврушина [3], Л. Примостки [4], Б. Сазікіна [5] та ін. Незважаючи на достатню кількість публікацій, при-

свячених проблемам управління операційними ризиками банків, постійні зміни умов діяльності банків на фінансовому ринку, посилення глобальних дисбалансів у світовій та національних економіках потребують розробки та впровадження нових методологічних підходів до управління зазначеними ризиками.

Метою дослідження є розробка методичних підходів до формування системи управління операційними ризиками, які притаманні банкам при здійсненні діяльності на ринку похідних фінансових інструментів. Для досягнення мети у статті вирішені такі завдання: класифіковано підходи до визначення сутності операційного ризику банку, визначено мету, принципи та специфіку організації процесів управління операційними ризиками.

Результати дослідження. Проведений аналіз наукових праць свідчить, що не існує єдиної думки щодо сутності понять «операційний ризик» та «управління операційними ризиками» банків, які притаманні операціям з деривативами". Тому проведемо спочатку дослідження наукових підходів до визначення сучасними науковцями сутності дефініції «операційний ризик» та «управління операційними ризиками».

У сучасних дослідників не існує загально прийнятого визначення операційних ризиків, тому, на наш погляд, необхідно використовувати визначення, яке запропоноване Базельським комітетом з банківського нагляду, згідно якого операційний ризик – це ризик виникнення збитків у результаті недоліків та помилок у внутрішніх процесах банку, допущених з боку співробітників, через інформаційні системи, а також зовнішніх подій [3, с. 168]. А управління операційними ризиками більшість дослідників визначає як процеси, спрямовані на обмеження істотних операційних ризиків, зниження негативних наслідків їх реалізації та забезпечення цілей розвитку банку [1, с. 39; 2, с. 289; 4, с. 19, с. 29].

Предметом нашого дослідження є операційні ризики банків, які виникають при здійсненні операцій з похідними фінансовими інструментами, тому наступним етапом дослідження є класифікація видів операційних ризиків з похідними.

Проведений аналіз підходів сучасних дослідників до класифікації операційних ризиків на ринку похідних фінансових інструментів призводить до висновку, що суттєвих розбіжностей у визначенні їх видів не існує.

Так, виокремлюються три основні види операційних ризиків на ринку деривативів, а саме:

- транзакційний ризик – ризик втрат, який виникає внаслідок здійснення банками операцій з похідними та є результатом помилок персоналу при їх виконанні, а саме: помилок, що виникають унаслідок складності інноваційних продуктів, обліку таких операцій, здійсненні розрахунків, відсутністю адекватної юридичної документації;

- ризик операційного контролю – ризик втрат, які виникають унаслідок проведення неякісного контролю діяльності персоналу фронт-, мідл- та бек-офісів банків, а саме: порушень у системах управління, організації та контролю якості виконання завдань працівниками, несанкціонованого доступу до комп'ютерних та телекомунікаційних систем;

- технологічний ризик – ризик втрат, які виникають унаслідок допущення технічних та технологічних помилок та збоїв у інформаційних системах, а саме: помилок у розробці програмного забезпечення, формулюванні математичних моделей, формуванні неадекватних обсягів та якості вхідної інформації, технічних порушень [2, с. 328].

Наведений перелік класифікаційних ознак не є вичерпним та може доповнюватися залежно від мети дослідження.

Для організації ефективного управління операційними ризиками деривативів важливою є їх класифікація за характером наслідків та частотою прояву. За означеним критерієм визначають операційні ризики, що виникають рідко і спричиняють невеликі збитки або виникають часто, але спричиняють невеликі збитки; спричиняють суттєві збитки, але трапляються з малою ймовірністю; трапляються вкрай рідко, призводять до великих збитків та банкрутства банку. Це дає змогу класифікувати операційні ризики як незначні, помірні, значні, катастрофічні.

Підсумовуючи наведені вище результати дослідження, вважаємо, що для побудови ефективної методики управління операційними ризиками, які виникають при діяльності банків на ринку похідних фінансових інструментів, зазначені ризики доцільно класифікувати щонайменше за такими ознаками:

- за сферою виникнення: внутрішні, що виникають безпосередньо у зв'язку з діяльністю конкретного банку, та зовнішні, що виникають у зовнішньому щодо банку середовищі і безпосередньо не залежать від його діяльності;

- за джерелом виникнення – ризики персоналу, ризики процесів, технологічні ризик;

- за наслідками впливу – незначні, помірні, значні, катастрофічні.

Для формування ефективної методики управління операційними ризиками банків необхідно визначити завдання. Основними завданнями системи управління операційними ризиками банків, у тому числі і при управлінні ризиками похідних фінансових інструментів, є:

- встановлення ефективної системи підтримки прийняття управлінських рішень з урахуванням рівня ризиків, на які наражається банк;

- забезпечення проведення банківських операцій з похідними фінансовими інструментами відповідно до встановлених банком політик, процедур і регламентів;

- забезпечення фінансової стійкості банку в кризових ситуаціях як на ринку деривативів, так і в разі системної кризи;

- оптимізація очікуваних прибутків та збитків від операцій з похідними фінансовими інструментами, зниження рівня неочікуваних збитків;

- прогнозування передкризового стану банку для своєчасного виявлення ознак кризи та визначення ефективних засобів та методів управління операційними ризиками з похідними, з метою зниження їх впливу на фінансовий результат банку;

- виявлення причин, що провокують операційні ризики банків та втрати за ними, пошук засобів їх мінімізації та усунення.

Реалізація завдань методики управління операційними ризиками банків при здійсненні операцій з похідними фінансовими інструментами відбувається шляхом виконання вимог сукупності функцій управління ризиками. Формувати методичні підходи, на нашу думку, необхідно враховуючи вимоги таких загальних функцій: прогнозування, планування, організації, регулювання, координації, обліку та контролю.

Функція прогнозування. Потреба у прогнозуванні виникає із самої природи управління ризиками, бо воно має розв'язувати як повсякденні завдання, так і перспективні проблеми, що виникають у діяльності як персоналу банку, так і його технологічних програм та устаткування. Функція прогнозування – це наукове передбачення, систематичне дослідження стану, структури, динаміки та перспектив управлінських явищ і процесів, властивих суб'єкту управління операційними ризиками.

Функція планування є на всіх рівнях ієрархії системи управління ризиками. Вона полягає у визначенні мети, напрямів, завдань, засобів реалізації тих чи інших процесів, розробленні заходів, за допомогою яких має бути досягнута мета – своєчасна ідентифікація ризиків на ринку деривативів та прийняття превентивних заходів.

Функцію організації пов'язано зі створенням організаційного механізму та ефективної методики управління операційними ризиками операцій з деривативами. Мета цієї функції – сформувати керуючі та керовані підсистеми, а також зв'язки й відносини між ними.

Функція регулювання – це досягнення необхідного стану впорядкування та мінімізації можливих збитків від операційних ризиків при здійсненні банками операцій з фінансовими похідними інструментами в умовах сталого розвитку, невизначеності та кризи. За допомогою регулювання здійснюється безпосереднє керівництво поведінкою суб'єктів при управлінні об'єктами (похідні фінансові інструменти, та операційні ризики, що пов'язані з ними).

Функція координації – забезпечує узгодження функціонування підсистем управління. Завдяки координуванню узгоджуються дії керівників не тільки всередині управлінської ланки, а й дії керівників інших управлінських структур, які пов'язані з можливістю виникнення операційних ризиків за операціями з похідними.

Функція обліку – збирання, передача, зберігання і перероблення даних, реєстрація та групування відомостей про допущені помилки персоналу, збої програмного забезпечення тощо.

Функція контролю має свої особливості щодо інших функцій. Так, якщо планування ставить завдання, організація приводить систему управління операційними ризиками в стан можливості виконання цього завдання, то контроль покликаний постійно надавати інформацію про

результати виконання завдань управління операційними ризиками операцій банків з деривативами з метою коригування планів (якщо це необхідно).

Наступним елементом методики управління операційними ризиками банків є принципи. Зауважимо, що у сучасних дослідників відсутні єдині підходи до визначення таких принципів.

Вважаємо, що система управління операційними ризиками повинна базуватися на принципах, визначених Базельським комітетом [6], основними з яких є:

- відповідальність керівництва банку за впровадження системи управління операційними ризиками деривативів та своєчасну й кількісну їх ідентифікацію;

- постійний процес управління та контролю операційних ризиків як за існуючими видами похідних фінансових інструментів, так і за тими, що плануються до впровадження;

- здійснення постійного моніторингу рівня операційного ризику банку за похідними фінансовими інструментами.

Важливою складовою методики управління є оцінка як окремих операційних ризиків, так і здійснення загальної оцінки потенційних збитків, для покриття яких банк повинен мати достатній розмір власного капіталу.

У банківській практиці оцінювання операційних ризиків існує значна кількість методів, які можна згрупувати у такий спосіб:

- методи, що базуються на експертному судженні (сценарний аналіз, причино-наслідкові моделі, мультифакторні моделі, нечітка логіка, байєсовські мережі, бально-ваговий метод);

- статистичні методи, які базуються на використанні статистичного аналізу розподілу фактичних збитків, що дає змогу зробити прогноз щодо потенційних збитків у майбутньому [2, с. 292-297].

На основі двох попередніх етапів – ідентифікації та оцінки наявних операційних ризиків – має бути визначений комплекс заходів, спрямованих на зниження ймовірності настання подій, або вплив на обставини, що можуть призвести до операційних збитків, та (або) зменшення (обмеження) розміру потенціальних операційних збитків.

Необхідно зазначити, що, Базельський комітет із банківського нагляду пропонує такі підходи до оцінки операційних ризиків, згруповані за складністю впровадження:

- базовий індикативний підхід, який вважається основним і ґрунтується на розподілі коефіцієнта операційного ризику при використанні єдиного індикатора як орієнтовного показника для всієї «сфери дії» операційного ризику (діяльності банку взагалі). Таким індикатором пропонується взяти показник валового прибутку, а операційний ризик розраховувати як відсоток (15%) від середнього показника валового доходу за останні 3 роки;

- стандартизований підхід, він відрізняється від методу базового індикатора тим, що передбачає поділ діяльності банку на певну кількість стандартизованих

бізнес-напрямів; для кожного бізнес-напрямку визначається індикатор, що слугує приблизним показником суми операційного ризику в межах кожного із напрямків бізнесу банку, та коефіцієнт, який використовується для розрахунку резерву під операційні ризики (за бізнес-напрямом – у нашому випадку – операції з ПФІ, зазначений коефіцієнт складає 18%);

- методи внутрішнього виміру ризиків, або «передові», підходи на основі власних моделей оцінки операційних ризиків, які базуються на внутрішніх оцінках потенційних втрат [4, с. 457; 5, с. 88-89].

Варто зазначити, що рекомендації Базельського комітету необхідно враховувати при формуванні системи оцінювання операційних ризиків у вітчизняних банках.

Наступним елементом методики управління операційними ризиками фінансових похідних інструментів є визначення ефективності використаної системи управлінських рішень. Для вирішення цього завдання використовують:

- порівняння ключових показників індикаторів операційного ризику поточного періоду з показниками попереднього, їх відповідність визначеному ліміту (максимально припустимому значенню);

- оцінку кількісних наслідків реалізації операційних ризиків (кількість інцидентів та суми витрат);

- оцінку якості впровадження обраних заходів (чи вони дійсно впроваджені, або є тільки задекларованими) та якості превентивних заходів управління операційними ризиками.

За наслідками моніторингу складаються звіти для вищого керівництва банку, на основі яких приймаються рішення щодо змін в управлінні операційними ризиками на стратегічному рівні.

Висновки. Управління операційними ризиками є важливою складовою загального управління операційними ризиками в банках, тому необхідно, щоб визначення банківських ризиків на ринку похідних фінансових інструментів, їх класифікація та повний перелік були розкриті у відповідних загально банківських документах. На рівні функціональних підрозділів зазначені показники мають бути відображеними у технологічних картах бізнес-процесів, визначені у звітних формах тощо.

Керівництво банків повинно розробити та впровадити структуру управління операційним ризиком з визначенням рівнів відповідальності, при цьому вище керівництво банку несе відповідальність за послідовне впровадження і підтримку складових політики управління операційними ризиками, процесів і систем управління операційним ризиком відповідно до визначених процедур та показників, які характеризують схильність банків до ризику. Використання запропонованих рекомендацій вітчизняними банками буде сприяти зменшенню їхніх збитків за ризиками та посилять їхню конкурентоспроможність на ринку банківських послуг.

Список використаних джерел:

1. Моделирование оценки операционного риска коммерческого банка : монография / О. Дмитрова, К. Гончарова, О. Меренкова та ін. ; за заг. ред. С. Дмитрова. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 264 с.
2. Риск-менеджмент в коммерческом банке : монография / коллектив авторов ; под ред. И.В. Ларионовой. – М. : КНОРУС, 2014. – 456 с.
3. Лаврушин О.И. Банковские риски : учебное пособие / кол. авторов ; под ред. д-ра экон. наук, проф. О.И. Лаврушина и д-ра экон. наук, проф. Н.И. Валенцовой. – М. : КНОРУС, 2007. – 232 с.
4. Примостка Л.О. Управление банковскими рисками : навч. посіб. / Л. Примостка, П. Чуб, та ін. ; за заг. ред. Л. Примостки. – К. : КНЕУ, 2007. – 600 с.
5. Сазыкин Б.В. Управление операционными риском в коммерческом банке / Б. Сазыкин. – Москва : Вершина, 2008. – 272 с.
6. Principles for the Sound Management of Operational Risk [Electronic resource]. – Basel. – June 2011. – Access mode : <http://www.bis.org/publ/bcbs195.pdf>.

Аннотация. В статье рассмотрены научно-методические подходы к формированию эффективной системы управления операционными рисками банков при осуществлении операций с производными финансовыми инструментами. Классифицированы операционные риски банковских операций с деривативами. Предложены составляющие элементы методики управления операционными рисками: определены основные задачи управления, функции и принципы организации, основные методы оценки операционных рисков. Раскрыты подходы к определению эффективности использованной системы управленческих решений руководства банка по идентификации и оценке операционных рисков банков при осуществлении операций с производными финансовыми инструментами. Предложено отражать в технологических картах бизнес-процессов и в соответствующих формах отчетности показатели, характеризующие наличие и возможный уровень операционных рисков.

Ключевые слова: рынок, банк, кризис, управление, операционный риск, производные финансовые инструменты, методика.

Summary. Methodological approaches to the formation in effective system of operational bank risks administration by the performance of operations with derivate financial tools are considered in the article. It's classified the kinds of operational risks which are typical for bank operations with derivatives. It's offered the elements of administrative methodology of risks administration: it's defined the main tasks of administrations, functions and organizational principles, the main methods of operational risks estimation. It's opened the approaches to defining of used system efficiency in administrative decisions of bank authority about identification and estimation of operational bank risks by the performance the operations with derivate financial tools. It's offered the indicators displaying characterize the existence and possible level of operational risks in the technological cards of business process and in the correspond forms of bank rappers.

Key words: market, bank, crisis, administration, operational risk, derivate financial tools, methodology.